

Az amerikai vendégek körül.

Irta Wittál J. Gyula,

a m. kir. technológiai iparmuzeum tanára.

Budapest, aug. 5.

Mikor a múlt hétfőn és kedden amerikai vendégeink budapesti fogadásán, körutjain, sőt banketjein résztvettem és a mikor a közöttünk szövődött meleg rokonérzéstől, személyük és társaságuk érdekességétől indítva, a marcheggi határállomásig még a vonaton is elkísértem őket, eszembe sem volt, hogy majd irni is fogok róluk. Mivel azonban megindult a sajtóban e kétségtelenül érdekes és nem mindennapi látogatás körül a tudósítások, elmélkedések, epizódok, tréfák áradata és ez áradatban sok a helyreigazításra szoruló kép, szükséges, hogy objektív fölvilágosítással szolgáljak. Másrészt önként annyi érdekesség merül föl vele kapcsolatban emlékemben, hogy érdemesnek tartok néhány adatot, jellemző, vagy színes vonást elmondani.

Megállapíthatjuk, hogy a társaság előkelő emberekből állott, a kiknek ndahaza is megvan a maguk sulya. Mint ismeretes, a társaságot a bosztoni kereskedelmi kamara szervezte és vezette; tagjai között egész sereg előkelő gyáros, nagykereskedő, bankár, továbbá Bosztonnak és más előkelő városnak polgármestere, ujságszerkesztő, előkelő hivatalnok stb. volt. Igen gazdag programjuk szerint bejárták egész Közép-Európát és egész sereg jelentős nagyvárosban — Liverpoolban, Manchesterben, Londonban, Párisban, Brüsszelben, Düsseldorfban, Kölnben, Frankfurtban, Hamburgban, Berlinben, Drezdában, Nürnbergben, Münkhenben, Prágában, Bécsben és végül Budapesten — töltöttek egy-két napot. Tervbe volt még véve egy-két olasz város is, a melyeket azonban utólag elhagytak. Budapestről visszamenet meglátogatják a nagyobb svájci városokat és Párist másodszor.

Nagy körutjuknak — a mely mintegy tíz hétre terjed — a maguk bevallása szerint három célja van. A jövő 1912. év folyamán tartják Bosztonban a kereskedelmi és iparkamarák ötödik nemzetközi kongresszusát. És — igazi amerikai idea — azt akarják, hogy ez a kongresszus nagyobb, általánosabb legyen, mint minden eddigi, de valószínűleg, mint az utána jövők is jó ideig. Jönnek tehát személyesen kapcsolatot keresni mindenféle hatósággal, testülettel és az érdeklődő magánosokkal, hogy a személyes érintkezés erős és százféle hatásával megmozgassák és a jövő évi kongresszuson való részvételre meghívják és rábirják. Ennek a céljuknak derekasan meg is feleltek, mert nem volt szónoklat, a melynek a végén és alig volt magánbeszélgetés, a melyben ne hangoztatták volna, hogy mennyire szívesen látják a látogatókat.

Másik céljuk az volt, hogy Amerika ipari és kereskedelmi életében, továbbá közügyeiben exponált embereknek alkalmat adjanak megfigyelni Európa népeit. Milyenek a hivatalos és magánhatóságai, testületeik és hogyan oldják meg velük azokat a nagy ipari, kereskedelmi és szociális problémákat, a melyek ma az Egyesült-Államokban fölszinen vannak? Harmadszor pedig általában szorosabb ipari, kereskedelmi és személyes kapcsolatokat akartak létrehozni az európai országok népei és az Egyesült-Államok között.

Mint ismeretes, budapesti időzésük programjának főbb pontjai voltak a hivatalos fogadás, a kereskedelmi és iparkamarai tisztelgés és a bucsunk kívül, hétfőn délután a parlament, börze, egy-két nagy bank, néhány kulturális intézményünk (szépművészeti, mezőgazdasági muzeum stb.) megtekintése, sétahajózás a Dunán és banket a Svábhegyen. Kedden délelőtt a Vár érdekességei, a városi intézmények, a város maga, a budai hegyek stb. Délután banket a Margitszigeten és elutazás. Sokan kifogásolták e programban, hogy kevés benne tulajdonképpen ipari és kereskedelmi életünknek és intézeteinknek, gyárainknak a bemutatása. E kifogás azonban, azt hiszem, nem állhat meg, mert amerikai vendégeink már egész Európa bejárása után, fáradtan és fásultan érkeztek ide, sok asszony, leány és sok nem iparos vagy kereskedő is volt közöttük, úgy, hogy gyárak és más efélék programszerű látogatása nem lett volna kedvükre. Különben is egyszerűen elhagyták volna, úgy a mint hogy most is jó részük megszökött a városi intézmények, a kereskedők menedékháza látogatása elől és e helyett inkább, különösen az asszonyok, bejárták a várost, a boltokat stb. Ebben tehát a kamarát, mely az elismerésre méltón nagy munkát végzett és az agilis rendezőseget nem lehet felelőssé tenni. Ellenben érdekelt testületeinknek, hatóságainknak és magánvállalkozóinknak is több módot és jobban szervezett alkalmat kellett volna nyújtaniok arra, hogy a kit valami ipari kereskedelmi dolgunkt igenis érdekelt, arról megbízható, alapos ismertetést és tapasztalatokat kapjon. Ugy, a hogy a város megadta a módot, hogy intézményeit az érdeklődő elérhesse.

A mint mondják, az amerikaiak fogadása az államnak, városnak és a kamarának jó egynehány ezer koronájába került. Ha ehhez hozzávesszük, a mit a magánosok ott elköltöttek, elég nagy összeget kapunk és voltak, a kik kifogásolták azt is, hogy az elért vagy elérhető haszon ezzel egyáltalán nincs egyensúlyban. Azt hisszük mindenekelőtt, ilyen mértékű fölláttatni sem lehet. Előkelő, nagy külföldi társaság jött hivatalos formában és céllal hozzánk, ezt valamelyest legalább fogadni a nemzetközi udvariasság kérdése. Sőt ellenkezőleg, talán inkább nem eléggé jelentős és megbecsült volt a fogadásuk; Bécsben több nagyrangú közhivatalnok vett rajta részt és a város negyven automobilon mutatta be nagyszabású életét és intézményeit. De az udvariasságon kívül nagyon is érdemes volt a fogadás nemcsak országunk és városunk legkülönbözőbb irányú jelentőségének és helyzetének megismertetése, hanem az idegenforgalom nézőpontjából is. Lehet mondani, ez maga megérte a fáradságot és költséget. Az Egyesült-Államokban Magyarországnak és Budapestnek ilyen hatásos és ilyen méretű reklámot bármilyen más módon sem lehetett volna olcsóbban elérni, ha elérni egyáltalán lehetséges is lett volna.

A látogatás alatt sokszor mutatkozott érdekes, hirtelen jellemző erővel vendégeink fölfogása, gondolkodása és nem hiányoztak a színes vagy mulatságos epizódok sem. Az a szerencse ért, hogy mind a két ebéden vendégasszonyok (a másodikon Fitzgerald bosztoni polgármester két leányának) igen kedves társaságában voltam. Így viszont az elhangzott beszédek, valamint hatásukat csak mellékesen figyelhettem meg. A mi szónokaink és a mit mondtak, kétségtelenül újra becsületet szereztek ennek a tudományunknak. *Bárczy* István polgármester margitszigeti beszédét igazi figyelemmel hallgatták végig és többen mondták róla, hogy magvas, erős beszéd volt. *Mentsik* Ferenc miniszteri tanácsosnak svábhegyi beszédét pedig valóságos vallomásnak vették, a mikor kitörő melegséggel beszélt az amerikai erkölcsről, szilárdságról, szabadságszeretetről és arról az erős nemzeti érzésről, a mely a világnak ezt a demokrata, nagy nemzetét áthatja.

Viszont azonban nekik is voltak ugyancsak ügyes szónokaik. Ugy látszik, a politizálás odakünn is van annyira divat, mint nálunk. *John H. Fahey* bosztoni újságkiadó, kamarai elnök, a ki a társaság egyik vezetője volt, meggondolt, tartalmas ember és szónok. Érdekes volt az a megfigyelése, hogy az amerikai magyarok, a kiknek száma a milliót meghaladja, szeretik legjobban új hazájukat. Több más érdekesebb emberük mellett, egyik legérdekesebb és kétségtelenül a legjobb szónokuk *John Fitzgerald*, a bosztoni polgármester. Meglepően fiatalembernek

látszik, nemcsak állásához, de különösen, ha két bájos, felnőtt leányát látjuk. Igazi vasból vert alak. Kemény, borotvált arca tele energiával, vállas zömök alakja, határozott mozdulatai, mind csupa erő és akarat. Elsőrendű népszónok; margitszigeti beszéde, a melyet erős, néha az átérzéstől (talán az utazástól is) fátyolozott hangon mondott el, valósággal elragadta hallgatóságát, honfitársait, valamint bennünket magyarokat is. Igazi őszinteség érzett a szavaiban, a mikor Budapestről, erről a nappal ezer színben és szépségben, éjjel ezernyi lámpa csilagtengerével ragyogó, fejlődő nagyvárosról beszélt. Érdekes (bár valószínűleg egyéni) és a nagy szabad térségben hatásos szónoki fogása volt, hogy a mikor végül a közösen megoldandó szociális problémákról, a közös munkáról szólt, Budapestet kényszerítésre hívta föl. A jelentősebb szavak elsorolását pillanatnyi csönddel és erősebb kézcsattanással kísérte.

Jellemző tévedése volt ellenben, hogy — mint valamennyi honfitárs — a kék Dunáról szóló Strauss-alcért Budapestnek ajándékozta. A magyar zenénél ezt is megemlítette és kijelentette, hogy ifjkorában, a mikor e magyar (?) keringő hangjaira annyit táncolt, nem hitte volna, hogy valamikor Budapesten a kék Duna hátán fogja egy hajón táncolni. Valóban előtte való napon, a sétahajózás végén, az amerikai társaság ifju része (különösen a két Fitzgerald-leány) fölkerekedett és csak úgy a maguk énekére (zene nem volt a hajón) egynehány fordulót táncolt. Azután megmagyarázták, hogy náluk ma is a kék Duna talán a legkedvesebb és legismertebb keringő, a melynek révén a Duna poétikus fogalmával mindenki tisztában van. Valószínű tehát, hogy az ősszel Amerikában, ha másért nem is, hát a Duna hátán táncolt keringőért fogják Budapestet emlegetni. Egyébként az egyik jó megfigyelő hölgy megjegyezte, hogy a Duna nem kék. A mire aztán fölvilágosítottam, hogy a Dunát csak Bécsben hívják kéknek, mi magyarok a szöke Dunának mondjuk, mert — legalább nálunk — szöke a vize.

Egyébként a fogadás anyagi mérlegebe nem utolsó sulyként kell vetnünk az amerikaiak bevásárlását. Ugy látszik, az amerikai nőnek is (vagy még csak annak) egyik legnagyobb élvezete a boltok látogatása. A legtöbb nő megható hidegséggel fogadta a városi köztisztviselési intézményekről, agg kereskedők menedékházáról stb. szóló program-pontokat. Ellenben annál többen érdeklődtek a *sopsz*, a boltok után. A délelőtti legtöbbszörük és így sok férfikisérőjüknél is a város és a boltok bejárásával telt el.

Kétségtelen, hogy Budapest szépségét és fejlődő ifju erejét amerikai vendégeink észrevették és rájuk nagy hatást tett. A talán negyven-ötven férfi, asszony és leány között, a kikkel beszéltem, alig akadt, a ki ezt ne hangoztatta volna. Ugyanugy az az igazi szíveség és szeretet, a mellyel a magyarok körülvették őket. Ebben a nem feltolakodó és mégis mindig kész szeretetben, a mellyel a kedves idegent Budapesten fogadják, van valami velünk született művészet és érzék. Bécsben a kongresszusi gyülekezésnél volt alkalmam hallani egy pedig igen békétűrő angol urtól, mikor őket egy-két kiméletlen uriember állandóan Bécs csodáival untatta, hogy mi a véleményük erről a tolakodó szeretetről. Sajnos azonban, hogy mi csak a csoportosan járó idegent tudjuk ilyen szépen fogadni. Az egyes idegenhez már odakünn értenek jobban. Az idegen turistáknak ide legjobb volna valami hivatalos címen, csoportosan jönni, akkor valószínűleg megindulna nálunk is az idegenforgalom.

Ez a szép város és ez a szíves fogadás egyik amerikai barátunkat annyira föllelkesítette, hogy Marcheggben a vasuton való bucsuzásnál egész hosszú szónoklattal biztosított arról, hogy kitünően érezte magát. S miközben kezemet amerikai kemény szorítással jó öt percig szorongatta, majdnem abba a veszedelembe hozott, hogy lekésem a különvonatuk indulásáról és már csak Bécsben szállhatok ki. Egy kedves öreg ur, *Horace W. Otis* meg igen büszkén említette, hogy ő mint kis gyerek látta *Kossuth Lajost* Amerikában és beszélt is vele. *Kossuth* és a magyar szabadságszeretet általában valami közismert és rokonfogalmak náluk.

Nekünk meglepő volt az a jártasság és érdek-

lődés, a melyet a legkülönbözőbb foglalkozású emberek a városi és állami közigazgatás kérdései és a szociális problémák körül tanúsítottak. Ezt csak az a nagy agitáció magyarázza meg, a mely az ilyen kérdések megoldásába mindenkit bevon. És különösen Bosztonban, a mely várost a köz állandó érdeklődése, nyomása igen rosszul épített városból parkokkal, jóléti intézményekkel, közlekedéssel stb. kitünően ellátott várossá fejlesztett.

Szinte tipikus kérdései voltak a városi önkormányzat, közigazgatás, építési szabályzat, közlekedés stb. Érdekes, hogy egyik uriember, a főpolgármester állását, a ki lényegében csak reprezentál, alig tudta megérteni. Egy másik a korrupció iránt érdeklődött. Másokat ismét a nemzetiségi viszonyok és az analfabéták száma érdekelték.

A királyi palota gazdagsága mindegyiknek föl-tűnt, de legtöbbszörüknek nem ment a fejébe, hogy ezt a nemzet egy embernek építtette és alig-alig használják.

Praktikusságukra jellemző, hogy előzetes levelezéseikben azt kérték, hogy a nap folyamán semmi bankett ne legyen, mert ezt az időt nem akariák haszontalanul tölteni. És hogy semmit el ne mulasszanak, minden városban kijelölt emberek tanulmányozták a nekik érdekes részleteket, intézményeket, muzeumokat. A visszautazásnál aztán a hajón a szerzett anyagot közösen megvitatják.

Sok érdekes dolgot lehetne még felsorolni erről a csoportról, a mely számánál és összetételénél fogva már meglehetősen képviselheti a számottevő Amerikát. De még csak két jellemző vonást. Az egyik: erős nemzeti érzésük és lokálpatriótizmusuk. Az amerikai himnusz első hangjára valamennyi kivétel nélkül rögtön föllállt, és úgy énekelte, oly meghatottsággal, mintha ma énekelné először. És a mit eddig mindig amerikaiánál láttam, náluk is mindig kiértett Amerikának mindenekelőtt való szeretete és nagyrahecsülése. Ez azonban nem akadályozta őket abban, hogy mindegyik még külön a maga városát ne tartsa mindenek fölötte, valónak. A másik felőlő vonás pedig a bámulatosan egyszerű, természetes modoruk. Az affektáltságnak, nagyképűségnek, pózolásnak nyoma sincs rajtuk. Természetességükre, derült életkedvükre valóban ráillik, a mit egy jó ismerőjük mondott nekem: Az amerikai ember jókedvű nagy gyerek.

A taposó malom.

— Egy vasuti mérnök panasza. —

Budapest, aug. 5.

A munkácsi Rákóczi-várban, a mely néhány évvel ezelőtt még országos fegyház céljaira szolgált, még ma is látható a *taposó-malom*, ha nem is működésben. De ma már le is kell írni, mert sokan nem tudják, hogy voltaképpen micsoda. A taposó-malom egy függőleges síkban forgó igen nagy kerék, lapátos malomkerékre emlékeztető szerkezettel, a melyet több órai fölváltással ugyan, de ezen a munkaidőn belül szakadatlan tiporni, illetve lábbal mozgatni kellett az erre ítelt raboknak.

Ha a kerék lapátjairól kissé félre lépett a rab, lezuhant a sziklába vajt 200 méter mély kutba, melyet török foglyok évekig tartó kínos munkával létesítettek. Ha pedig a pedálozásban egyik-másik rab nem tartotta meg az ütemet. — például késve lépett a mozgásban levő lapátra, — a nagy átmérőjű, súlyos kerék kéréllhetetlenül magával rántotta.

Ezzel a kegyetlen, emberkínzó eszközzel *puhították* a munkácsi fegyházban még csak nemrég a hosszú évekre elítelt rabokat, büntetésük első három hónapjában, hogy teljesen megtörjék és fegyvelmезék őket. Éppugy a régi rabokat is, ha a fegyvelm ellen vétettek, rövidebb időre keréktaposással büntette a fegyházigazgató.

Fájdalom ma is van még ehhez igen hasonló kínzóeszköz használatban, még pedig a hazai vasutak szolgálatában. Ez az emberi erőt nem néhány óráig, hanem reggeltől estig, sőt folytatódó sokszor féleljeszakákon át szakadatlan, pihenés nélkül megerőltető vasuti hajtány, vagy *drezin* mozgatása.

Szélben, esőben, hóviharban, egy födellen, szük ülésre vagy állóhelyre szorítva, minden pihenés nélkül, órára, sőt (vonathoz) percre kirendelve kell hajtani a *hajtányosoknak* ezt a vasuti alkalmat-